

Stenogrami o podjeli Bosne (priredio Predrag Lucić); Feral Tribune, Split; Dani, Sarajevo 2005, knj. 1, 576 str., knj. 2, 546 str.

Stenogrami o podjeli Bosne sadrže cjelovite tekstove 36 transkripata razgovora, što ih je hrvatski predsjednik Franjo Tuđman sa svojim suradnicima i partnerima vodio od 1991. do 1999. godine. Knjiga započinje citatom jedne od ključnih rečenica iz Deklaracije o Domovinskom ratu, izglasane 13. listopada 2000. u Hrvatskom saboru: "Republika Hrvatska vodila je pravedan i legitiman obrambeni osloboditeljski, a ne agresivni i osvajački rat prema bilo kome u kojem je branila svoj teritorij od velikosrpske agresije unutar međunarodno priznatih granica". Objavom ovih stenograma priređivač namjerava dokazati suprotno: da je hrvatski predsjednik Franjo Tuđman ratnih 1990-ih imao namjeru Hrvatskoj priključiti dijelove Bosne i Hercegovine naseljene hrvatskim stanovništvom.

Stenogrami su objavljeni u dvije knjige. U prvoj knjizi objavljen je 21 stenogram iz razdoblja od 8. lipnja 1991. do 19. prosinca 1993. U drugoj knjizi objavljeno je 15 stenograma iz razdoblja od 5. siječnja 1994. do 13. travnja 1999. Kako u svojoj uvodnoj napomeni navodi priređivač Predrag Lucić, stenogrami su publicirani u cijelosti, uključujući i one dijelove koji nisu usko vezani za podjelu Bosne, već se tiču isključivo tadašnje hrvatske unutrašnje politike. Stenogrami su doslovce prepisani iz izvornika bez ikakvih lektorskih i korektorskih intervencija. Poredani su kronološki te označeni rednim brojevima od 1 do 36. Stenogrami su prezentirani na način sličan novinarskom. Svakome stenogramu dodijeljen je naslov koji, po priređivaču, otkriva suštinu vođenoga razgovora. Neki od tih naslova su tipično satirično feralovski poput *Hrvatska do Bugojna, Nikadašnje granice, Nosači Muslimana na Zapad, Zadaća suprotiva Turkom* i sl. Nakon naslova slijedi citat dijela govora sudionika razgovora kao dopuna naslovu. Isto tako su na pojedinim stranicama uz tekst, također u posebnim okvirima, izdvojeni citati dijelova govora sudionika koje je priređivač smatrao potrebnim istaknuti.

Između kronološki poredanih stenograma postoje dosta veliki vremenski razmaci npr. dok su stenogrami iz razdoblja rujna 1993. - ožujak 1994. relativno brojni s razmacima od dan-dva do najviše mjesec dana, između stenograma *Alija, neću ti poslati ni metka!* i *Kako je uznapredovala vojna suradnja sa Srbima* vremenski razmak je gotovo 6 mjeseci (21. ožujka 1993. do 15. rujna 1993). Ovi vremenski razmaci kao i ukupan broj stenograma (36) daju nam do znanja da su ovdje objavljeni izabrani odnosno priređivaču dostupni stenogrami. Budući da je rat u BiH kao dio sveopće ratne kataklizme na području bivše Jugoslavije zauzimao vrlo važno mjesto u hrvatskoj politici, ovih sastanaka je svakako bilo mnogo više, osobito u razdoblju 1993-1995. Stoga ove stenograme ne možemo smatrati cjelovitom zbirkom dokumenata o planiranju i provođenju politike Franje Tuđmana u BiH, već reprezentativnim uzorkom za utvrđivanje te politike.

Prvi stenogrami iz 1991. i prve polovine 1992. govore nam o razlozima i pripremama da se ostvare, Tuđmanovim riječima rečeno, "granice hrvatske države kakve možda nikada u povijesti nismo imali". Prvi stenogram *I Srbiji i Hrvatskoj podjednako* odnosno zapisnik sa 7. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske od 8. lipnja 1991. posvećen je pitanjima mogućeg stvaranja konfederacije tadašnjih jugoslavenskih republika odnosno osamostaljenja Hrvatske. Dotičući se u nekoliko navrata Bosne i Hercegovine, Franjo Tuđman izražava naklonost stavu Srbije da se u slučaju stvaranja konfederacije ili razlaza mora postaviti pitanje promjena republičkih granica. S time u vezi Tuđman izražava potrebu razgraničenja BiH, smatrajući da su sadašnje hrvatske granice apsurdne i nemoguće kao što je i uspostava BiH kao republike nakon II. svjetskog rata "povijesni apsurd vraćanja jedne kolonijalne tvorbe nastale od 15. do 18. stoljeća". Drugi stenogram *BiH onemogućava teritorijalno ostvarenje hrvatske države* od 27. prosinca 1991. prikazuje trenutak donošenja definitivne odluke o praktičnom provođenju procesa podjele BiH. U trenutku kada se

Hrvatska nalazi pred konačnim međunarodnim priznanjem, a BiH ga je tek zatražila, veći dio predstavnika HDZ-a BiH izražava želju i spremnost za priključenje dijelova BiH naseljenih Hrvatima Hrvatskoj, za što su prvi koraci već učinjeni stvaranjem Hrvatske zajednice Herceg-Bosna i Hrvatske zajednice Bosanska Posavina. Ovim namjerama suprotstavio se manji dio vodstva HDZ-a BiH na čelu s njegovim predsjednikom Stjepanom Kljuićem zagovarajući suverenitet BiH s njezinim priznatim granicama, smatrajući to najboljim rješenjem za zaštitu svih Hrvata u BiH, ali i Hrvatske od velikosrpske ekspanzije. Politika podjele, koju smatraju srpskom zamkom, koristila bi tek manjem dijelu Hrvata u BiH, a Srbiji bi omogućila da se "proširi na područje Bosne i Hercegovine, da bude tu gdje nikad nije bila". U ovom očitom raskolu u HDZ-u BiH Tuđman je stao na stranu pobornika podjele, tvrdeći kako dotadašnja deklarativna podrška suverenoj BiH nema svrhe. Budući da je bosanski Srbi ionako ne žele, Tuđman smatra da cjelovitu BiH ne treba braniti čak niti iz strateških razloga radi obrane od velikosrpske ekspanzije. Naprotiv, za razliku od srpskih težnji u Hrvatskoj, one u BiH trebaju biti zadovoljene. Tuđman je ovdje ponovio svoje teze o apsurdnosti postojanja BiH, kako njezino postojanje prijeti demografskom opstanku tamošnjih Hrvata, kako s postojećim granicama Hrvatska nema uvjeta za život, zbog čega ih treba proširiti barem do granica Banovine Hrvatske iz 1939, a koliko je moguće i dalje.

Treći stenogram *Koliko hoće i kako hoće* od 8. siječnja 1992. ovdje je jedini objavljeni hrvatsko-srpski razgovor na temu podjele Bosne. Radi se o sastanku Franje Tuđmana i njegovih suradnika s Nikolom Koljevićem, srpskim članom Predsjedništva BiH i bliskim suradnikom Radovana Karadžića. Nikola Koljević iznio je ideju o podjeli BiH, koja bi se provela njenim pretvaranjem u konfederaciju triju nacionalnih jedinica, s time da bi hrvatskoj i srpskoj jedinici bilo omogućeno uspostavljanje veza s matičnim državama, a time i faktično pripajanje. Hrvatski sugovornici su se neizravno složili s Koljevićem da nikome ne odgovara nezavisna Bosna, a najavljeno stvaranje Republike Srpske nisu osporili.

Razgovori zabilježeni u ovim stenogramima vođeni su prije izbijanja rata u BiH, pa Tuđman svoju politiku opravdava potrebom očuvanja mira odnosno sporazumnog rješavanja prije svega hrvatsko-srpskih odnosa. Međutim, do rata je ipak došlo, pa se politika morala prilagoditi ratnim okolnostima. Iako obje na poziciji obrane od srpske agresije i hrvatska i bošnjačka politika imale su različite ciljeve. Realno najslabija i nedovoljno spremna za rat, bošnjačka strana stajala je na poziciji obrane međunarodno priznate, teritorijalno cjelovite i građanske BiH, dok hrvatska strana, smatrajući takvu politiku maskom za stvaranje islamske države, zahtijeva složenu državu s tri nacionalne jedinice, u praksi braneći isključivo prostore s većinskim ili znatnim udjelom hrvatskog stanovništva. Deklarativno prihvaćajući postojanje bosanske države, Tuđman svojim sugovornicima, uzimajući u obzir tada realnu ratnu situaciju, tvrdi kako država BiH realno ne postoji te se mora provesti politika ostvarenja budućih hrvatskih granica. Po njemu, međunarodna zajednica je na strani Srbije, koju će na svaki način htjeti zadovoljiti u strahu od stvaranja islamske države i to je realnost koju treba prihvatiti te u skladu s njom i djelovati koliko je moguće u hrvatsku korist. U svoje viđenje nemogućnosti opstanka BiH Tuđman je bezuspješno pokušavao uvjeriti čak i Aliju Izetbegovića u razgovoru od 27. ožujka 1993. (stenogram *Alija, neću ti poslati ni metka!*).

Sadržaji stenograma od 15. rujna 1993. do 13. veljače 1994. su razgovori vođeni u vrijeme hrvatsko-bošnjačkog rata. Najveći dio čine razgovori s predstavnicima HDZ-a BiH koji se ovdje pojavljuju i kao vodstvo Hrvatske Republike Herceg-Bosne. Razgovori su vođeni u kontekstu rata s Bošnjacima koje se tretira kao agresore na hrvatske prostore u BiH. Glavni politički predmet ovih razgovora bio je tada aktualni Owen-Stoltenbergov plan o BiH kao uniji triju republika. Ovaj plan Tuđman je smatrao najidealnijim, jer je pružao priliku da u slučaju raspada unije (što je Tuđman smatrao gotovom stvari) hrvatska republika pripadne Hrvatskoj zajedno s Cazinskom krajinom pod kontrolom Fikreta Abdića. Tako se, dakle, pomoću ovoga plana, osim vojnim putem, teritorij pokušavao steći i pregovorima pod

pokroviteljstvom međunarodne zajednice. Teme razgovora bile su i vojna pomoć HVO-u mobiliziranjem izbjeglih vojnih obveznika, slanjem opreme i ljudstva kao časnika ili vojnika, službeno kao dobrovoljaca, pa čak i snaga Hrvatske vojske. Neizbježno se pojavilo i pitanje ratnih zločina (Stupni Do, rušenje starog mosta u Mostaru) koje je Tuđman ocjenjivao politički štetnima te zahtijevao njihovo rješavanje. U provođenju svoje politike Tuđman je naišao na otpor i među nekim hrvatskim političkim strukturama u BiH, pa i tamošnjoj Katoličkoj crkvi. Iako im osporava pravo da se pokušaju postaviti kao alternativna opcija među bosanskim Hrvatima, Tuđman ih ne želi sasvim odbaciti, već ih pokušava dijelom i pridobiti za sebe odnosno nudi im da svoje političke ambicije ostvare među Hrvatima u onim dijelovima BiH koji će ostati izvan hrvatskog utjecaja. Službeni Zagreb imao je veliki utjecaj na kadrovsku politiku u hrvatskim političkim i vojnim strukturama u BiH. Tako se na ovim sastancima odlučivalo koji će ljudi biti ministri u Vladi te drugi dužnosnici u upravnim strukturama Hrvatske Republike Herceg-Bosne, a Tuđman je osobno odlučio o odlasku Mate Bobana s dužnosti predsjednika Herceg-Bosne i HDZ-a BiH.

Stenogrami iz razdoblja od 14. ožujka 1994. do 24. studenoga 1995. sadrže razgovore Franje Tuđmana s uglavnom istim sugovornicima (vodstvo HDZ-a BiH i Herceg-Bosne) nakon hrvatsko-bošnjačkog rata te stvaranja Federacije Bosne i Hercegovine. Ovdje objavljeni stenogrami odražavaju drugu fazu Tuđmanove politike u BiH. Izravnim angažmanom SAD-a prekinut je hrvatsko-bošnjački rat te je sklopljen Washingtonski sporazum prema kojemu je na teritoriju pod nadzorom dviju strana stvorena Federacija BiH, a koja je trebala stupiti u konfederaciju s Hrvatskom. Međutim, stvaranje Federacije nije išlo glatko. Nepovjerenje među dotad zaraćenim stranama bilo je još veliko, a i sklopljeni sporazum različito se tumačio. Po mišljenju Tuđmana i njegovih suradnika, bošnjačka je strana u Federaciji vidjela etapu u reintegraciji cjelovite BiH u građansku i unitarnu, a možda i islamsku državu. S druge strane, Tuđman u stvaranju Federacije ne vidi poraz i zaokret u dotadašnjoj politici, već je pokušava iskoristiti kao novo taktičko sredstvo u nastavku te politike. Tuđman je svoje sugovornike uvjeravao kako je međunarodna zajednica, iako ne baš sklona Hrvatskoj, ali još više nesklona postojanju muslimanske države u Europi, dala Hrvatskoj polovicu Bosne kao svojevrzni protektorat. Po Tuđmanu, zadaća Hrvatske je privesti bosanske Muslimane Zapadu te ih osloboditi otomanskoga naslijeđa. Zbog teškoća u izgradnji Federacije, Tuđman je inzistirao na daljnjem, doduše tišem djelovanju Herceg-Bosne nasuprot još uvijek postojećoj Republici Bosni i Hercegovini, dok se stvarno ne uspostavi Federacija, a čiju je uspostavu Tuđman uvjetovao njezinim ulaskom u konfederaciju s Hrvatskom. Od svojih suradnika Tuđman je zahtijevao stvarno zalaganje za izgradnju Federacije ulaženjem u sve njezine strukture, kako bi ona funkcionirala u hrvatskom interesu. Poistovjećujući europeizaciju Bošnjaka s kroatizacijom, Tuđman je zahtijevao da se u hrvatskim kantonima i na razini Federacije što više koristi hrvatski jezik, otvaraju škole s hrvatskim obrazovnim programom, da se Bošnjacima daje hrvatsko državljanstvo, da se gdje god je moguće koristi kuna kao valuta, pa čak i da se konfederacija s Hrvatskom promiče vremenskom prognozom na televiziji. I u ovim stenogramima teme razgovora su kadrovska politika te otpor Tuđmanovoj politici iz hrvatskih oporbenih struktura i Katoličke crkve u BiH. Nove teme su pojava otpora naoko promijenjenoj Tuđmanovoj politici i u vlastitim redovima, suzbijanje organiziranog kriminala nastalog u ratu, ali i iseljavanje Hrvata koje unatoč prestanku ratnih sukoba nije zaustavljeno, nego je čak i pojačano. Iako to iseljavanje dovodi u pitanje opravdanost njegove politike (jedan od proklamiranih motiva bio je demografski opstanak Hrvata u BiH), Tuđman to ne smatra u potpunosti tragičnim, već u tome vidi mogućnost da se ti Hrvati nasele, bilo u hrvatskim kantonima u BiH, bilo u Hrvatskoj radi ostvarivanja za Hrvatsku povoljnije demografske situacije.

Posljednji stenogram *Nemamo razloga da se pravdamo za rat u BiH* od 13. travnja 1999. možemo smatrati svojevrsnim epilogom. Razgovor posvećen pitanjima vojne suradnje

sa SAD-om, vođen u vrijeme NATO-va bombardiranja Srbije, dotiče se problema suradnje s Haaškim sudom, konkretno suđenja generalu Tihomiru Blaškiću. Sudionici razgovora su u dilemi da li i na koji način dopustiti svjedočenje nekadašnjega načelnika Glavnog stožera HVO-a generala Milivoja Petkovića. Strategija Blaškićeve obrane prebacivanja krivnje za ratne zločine na paralelne vojne strukture zabrinjavala je Tuđmana i njegove sugovornike, jer ako je takva strategija i mogla spasiti Blaškića, ona je mogla biti optužujuća za Hrvatsku. Svjedočenje generala Petkovića kao najvišeg zapovjednika HVO-a koji mnogo toga zna, moglo je dodatno zakomplicirati problem. Iz toga je proizašao zaključak da se s Haaškim sudom mora dogovoriti način svjedočenja po uzoru na vojne svjedoke iz drugih zemalja, kako se ne bi ugrozila nacionalna sigurnost.

Nakon svih stenograma slijedi pogovor Ivana Lovrenovića *Memento jednoga političkog somnambulizma*. U njemu Lovrenović ističe, po njemu, zasad neobjašnjivu potrebu Franje Tuđmana za snimanjem i čuvanjem svih svojih razgovora, pa i onih najkompromitirajućega sadržaja. Nasuprot Tuđmanu, iza Slobodana Miloševića ostali su samo leševi koje je pokušavao sakriti njihovim uklanjanjem i preseljavanjem s mjesta zločina, dok tonskih i pisanih tragova zasad nema. Alija Izetbegović išao je srednjim putem, objavljujući memoare uz selektivno korištenje dokumenata. Iz ove Lovrenovićeve konstatacije može se uočiti problem u rasvjetljavanju Tuđmanove politike u BiH. Naime, pokušaji dokazivanja ili opovrgavanja postojanja Tuđmanove politike podjele Bosne svode se isključivo na pronalaženje odgovora na pitanje jesu li se Tuđman i Milošević u Karadorđevu ili bilo gdje drugdje, osobno ili preko posrednika, dogovorili o podjeli Bosne. Dok bi potvrđan odgovor trebao dokazati postojanje politike podjele, negativan odgovor navodno bi je trebao opovrgnuti. Svi dokumenti ili bilo kakvi podaci, provjereni ili neprovjereni, dolaze gotovo isključivo s hrvatske strane, dok na srpskoj vlada gotovo potpuna šutnja. Trenutni nedostatak srpskih izvora ili svjedočanstava može se tumačiti dvojako: ili dogovora o podjeli Bosne s Hrvatskom nije bilo ili se on ne želi potvrditi zbog činjenice da bi njegovo potvrđivanje, osim kompromitacije tadašnje hrvatske politike, zapravo istovremeno značilo i priznanje Srbije za agresiju na BiH. U ovoj knjizi objavljeni stenogram razgovora s Nikolom Koljevićem pokazuje da su hrvatsko-srpski razgovori o podjeli Bosne vođeni, ali ne i s kakvim konačnim rezultatom, što objema stranama daje manevarskog prostora da o njima govore kao o kratkoj predratnoj epizodi bez ikakva značenja za kasnije ratne događaje. Pojedinačni primjeri hrvatsko-srpske vojne suradnje u BiH, spomenuti u ovim stenogramima, više izgledaju kao odraz lokalnog pragmatizma pojedinih područja, negoli kao opće hrvatsko-srpske suradnje. Priređivačima ovaj problem za njihov stav o Tuđmanovoj bosanskoj politici očito nije presudan, a iz ovdje objavljenih stenograma vidljivo je i zašto. Čitanjem ovih stenograma može se uočiti da je Franjo Tuđman imao želju Hrvatskoj pripojiti dijelove BiH i prije izbivanja rata u toj zemlji. Dakle, ne radi se o politici kao posljedici teških ratnih političkih okolnosti za bosanske Hrvate, već o prije definiranoj politici koja se pokušavala ostvariti stvaranjem i iskorištavanjem datih okolnosti. U tom slučaju, potvrđivanje eventualnog hrvatsko-srpskog dogovora o podjeli Bosne može se smatrati tek kao pitanje faktografskog utvrđivanja jedne od metoda ostvarenja te podjele.

Nakon analiziranja po njemu ključnih momenata iz ovih stenograma, Lovrenović pesimistički zaključuje svoj pogovor mišljenjem kako se i nakon njihova objavljivanja u javnosti neće pojaviti "opće prosvjetljenje u vezi s grijehom u Bosni", budući da cjelokupna hrvatska politička scena, pa i prema Tuđmanu 1990-ih kritična oporba i Crkva, nastoje relativizirati Tuđmanovu politiku u Bosni, među ostalim i naprijed spomenutom saborskom deklaracijom.

Mario Fabekovec